

УДК 168.522

П. Е. Герчанівська, д-р культурології, проф.
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
вул. Лаврська, 9, м. Київ, 01015, Україна
nikipolly@hotmail.com

МОДЕЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПАРАДИГМІ ТЕОРІЇ СИСТЕМ

Стаття присвячена розробці методологічної моделі культурологічного дослідження соціокультурного феномена на підставі принципів теорії систем. Аналіз ґрунтується на концептуальній парадигмі: соціокультурний об'єкт є системою, що складається з окремих частин, пов'язаних між собою певними відносинами; система знаходиться у безперервному розвитку та взаємодії з зовнішнім середовищем. У статті визначені особливості системного аналізу в культурології; здійснена класифікація культурних систем; поданий алгоритм їх дослідження; проаналізовані моделі розвитку соціокультурних систем, які регулюються, а також тих, що самоорганізуються (синергетична модель); розглянуто процес міжкультурної взаємодії крізь призму системного аналізу. Розкритий потенціал теорії систем у полі культурології для вирішення теоретичних та практичних завдань.

Ключові слова: теорія систем, системний аналіз, культурна система, синергетична модель, міжкультурна взаємодія.

Постановка проблеми. Поява численних наукових теорій і гіпотез, що внесли важливі зміни в концептуальну схему культурології, актуалізувала проблему розробки фундаментальних методів дослідження соціокультурних об'єктів. Одним із перспективних методологічних напрямків у цьому ракурсі є системний аналіз, що сформувався шляхом перенесення в проблемне поле культурології основних принципів теорії систем, котра поєднала класичний і некласичний дослідницькі підходи природничих наук. Розкриття потенціалу теорії систем сприятиме вирішенню як теоретичних, так і практичних завдань культурології.

Аналіз досліджень і публікацій. Одна з перших спроб застосування системного методу в культурології належить Л. Уайту. У своїх роботах [4–6] він розглядає культуру як цілісну систему, що складається з матеріальних і духовних елементів. Розвиваючи ідею щодо системного характеру культури як інтегрального цілого, Б. Маліновський пише: "Культурний процес, який містить у собі матеріальний субстрат культури (тобто артефакти), соціальні узи, які зв'язують людей (тобто стандартизовані способи поведінки), і символічні акти (тобто вплив, що здійснюється одним організмом на інший за допомогою умовних рефлексів), являє собою щось цілісне, тобто *самостійну систему*" [2, с. 687]. У межах системного методу Е. Кассіпер розвинув теорію про єдність пізнання, згідно з якою "різні напрямки знання в усьому їх визнаному багатоманітті й самостійності складають *систему*, окремі члени якої взаємообумовлюють і припускають один одного" [1, с. 167].

Мета статті полягає в розробці методологічної моделі культурологічного дослідження на підставі принципів теорії систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато понять, які необхідні для розуміння функціонування соціокультурних систем, їх класифікація, як й сама теорія систем, прийшли в культурологію з термодинаміки. І. Пригожин відзначав: "Звернення до наук, що вивчають складність світу, зовсім не означає, що ми пропонуємо "звести" гуманітарні науки до фізики. Наше завдання полягає не в редукції, а в досягненні згоди" [3, с. 16]. В основі системного аналізу лежить парадигма: соціокультурний об'єкт є системою, тобто цілісною сукупністю підсистем та елементів, між якими існують стійкі відносини (зв'язки); зв'язки між елементами мають закономірний характер й зумовлюють залежність властивостей одного елемента від властивостей інших елементів системи; система знаходиться у безперервному розвитку та взаємодії з зовнішнім середовищем.

Системний аналіз у культурології спирається на комплекс універсальних і загальнонаукових методів дослідження (структурний, компаративний метод, методи

формалізації та моделювання тощо), застосування кожного з яких обумовлено метою дослідження й конкретним завданням. Алгоритм системного аналізу містить: осмислення основної мети й функцій досліджуваної системи; вибір варіанта членування системи на складові (підсистеми, елементи), оптимального для вирішення поставленої дослідницької мети; введення ієрархії частин в структурі системи; виявлення функцій кожної підсистеми та зв'язків між ними; виявлення зв'язків системи із зовнішнім середовищем (або іншими системами); вивчення характеру змінності системи, її здатності до розвитку, адаптації до зовнішнього середовища.

Класифікація соціокультурних систем залежить від обраного критерію, зокрема: від природи елементів, їх походження; мінливості властивостей; ступеня складності; ставлення до середовища; від реакції на впливи; характеру поведінки й ступеня участі людей в реалізації керівних впливів. Залежно від природи елементів системи диференціюються на *реальні й абстрактні*. *Реальними (фізичними) системами* є об'єкти, що складаються з матеріальних елементів. *Абстрактні системи* утворюють елементи, що не мають прямих аналогів у реальному світі, це – наслідок людського мислення (ідеї, теорії, концепції, гіпотези тощо). Виходячи з їх походження, розрізняють *природні та штучні системи*. *Природні системи* є продуктом розвитку самої природи (клімат, живі організми, Сонячна система тощо). *Соціокультурні системи* є штучними системами – результатом творчої діяльності людини.

За ступенем складності системи поділяються на *прості, складні й великі*. *Проста система*, як правило, має однорівневу структуру, зв'язок між елементами якої описується простими (лінійними) функціями. *Складна система* містить певне число взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем, кожна з яких, своєю чергою, може бути розчленована на окремі елементи. Така система характеризується багатомірністю, ієрархічною структурою, різноманіттям природи елементів, зв'язків, різномірністю структури. Вибір критерію членування такої системи залежить від поставленої дослідницької мети. Наприклад, ґрунтуючись на принципі соціокультурного групування, культуру можна поділити на такі підсистеми, як: світова, локальна, національна, етнічна, регіональна. Особливість складних систем полягає в тому, що їх інтегративні властивості відрізняються від властивостей окремих складових елементів. Інтегрування складних систем веде до утворення *макроскопічної (великої) системи*.

Залежно від ступеня мінливості властивостей системи можна поділити на *статичні й динамічні*. До *статичних* відносять системи, при дослідженні яких можна знехтувати змінами у часі їх істотних властивостей. На відміну від статичних, *динамічні системи* змінюють свій стан у часі (дискретно або безперервно)

під впливом зовнішніх і внутрішніх сил. Динамічні системи бувають *стійкими* й *нестійкими*. *Стиійка система* здатна повертатися до вихідного стану після припинення впливу, який вивів її з *рівноваги* (стану, що характеризується постійністю параметрів системи у часі). У *нестійкій динамічній системі*, навпаки, навіть незначна зміна параметрів структури або характеру зв'язків між її елементами призводить до *нерівноважного стану* системи у цілому. Динамічні системи також поділяються на ті, що *регулюються* (внутрішніми або зовнішніми силами), й ті, що *самоорганізуються*.

Внутрішня соціокультурна регуляція зазвичай пов'язана з вирішенням таких завдань, як: підтримка певного рівня консолідованості соціуму; забезпечення колективних форм життєдіяльності людей для задоволення їхніх індивідуальних та групових інтересів і потреб; зняття протиріч і напруги, що виникають при спільній життєдіяльності людей і посилюються в процесі розвитку системи. Процес регулювання системи здійснюється на основі прагматичних цілей з урахуванням накопиченого соціального досвіду спільноти (закріпленого в ціннісних орієнтаціях, звичаях, законах, нормах, правилах, ідеології, віруваннях, традиціях тощо).

Форми й механізми регуляції відбивають специфіку досягнутого соціумом рівня соціокультурного розвитку. Наприклад, у традиційному суспільстві домінують конвенційні регулятори у вигляді комплексу звичаїв і традицій, в той час як у сучасному суспільстві переважає інституціональна форма регуляції. Спираючись на технології масової маніпуляції (друковані та електронні ЗМІ, рекламу тощо), інституційні структури здійснюють інформаційно-психологічний вплив на маси. Важливим механізмом регуляції соціокультурної системи є масова культура, що веде до максимальної стандартизації не тільки норм соціального життя та діяльності, а й ідейно-світоглядних орієнтацій людей. Не заперечуючи ролі внутрішніх регулюючих факторів, слід звернути увагу на те, що не менш важливе значення в даному процесі належить зовнішнім силам, бо соціокультурна система, що ізольована від зовнішніх впливів, позбавлена стимулу до подальшого розвитку.

Перш ніж розглядати зовнішній регулятивний інструментарій соціокультурної системи, звернемося до питання диференціації систем, основним критерієм якої є ступінь зв'язку системи із зовнішнім середовищем. Виходячи з цього критерію системи можна поділити на *ізольовані*, *закриті* й *відкриті*. Якщо *ізольована* система не може обмінюватися з зовнішнім середовищем ні енергією, ні речовиною, ні інформацією, а *закрита система*, маючи жорсткі фіксовані межі, відносно незалежна від оточуючого соціокультурного поля, то *відкрита система* орієнтована на діалог з ним. Таким чином, коли мова йде про регульовану систему, мається на увазі, що система є відкритою для комунікації з іншими системами (сприйняття ідей, співпраці тощо), що часто приводить до заповнення елементів інокультури, її цінностей, норм тощо.

Зовсім інші процеси відбуваються всередині систем, які *самоорганізуються*. Основною рисою цих систем, за Г. Хакеном, є те, що вони "набувають властивих їм структур або функцій без будь-якого втручання ззовні" [8, с. 2], що приводить до утворення якісно нових структур у макроскопічних масштабах. Вивчення цих систем породило новий науковий напрям, що отримав назву *синергетика*, засновниками якої були німецький фізик Г. Хакен та бельгійський фізик, лауреат Нобелівської премії (1977) І. Пригожин.

Синергетика (грец. *synergeia* – співробітництво, сприяння, співучасть) є міждисциплінарним напрямком наукових досліджень, завданням якого є вивчен-

ня природних явищ і процесів (в тому числі й соціокультурних) на основі принципів самоорганізації складних систем. За Г. Хакеном, "синергетику можна розглядати як частину загального системного аналізу, оскільки як у синергетиці, так і в системному аналізі основний інтерес представляють спільні принципи, що лежать в основі функціонування системи" [8, с. 361].

У ракурсі синергетичної моделі культура та суспільство постають як відкриті, нерівноважні, нелінійні системи, що *самоорганізуються*. Відкритість системи є необхідною, але недостатньою умовою для її самоорганізації: не всяка відкрита система самоорганізується. Для цього необхідна наявність двох протилежних начал – начала, що *творить* структуру, та начала, що *руйнує* її, приводячи до неврегульованих процесів у системі, хаосу (*дисипації*). Боротьба цих двох начал – *порядку* й *хаосу* – становить механізм перебудови старої та формування нової соціокультурної системи, що обумовлює її саморозвиток у цілому.

Розглянемо алгоритм процесу самоорганізації соціокультурної системи та механізми його породження. Як зазначає А. Флієр, інтегрує ядро будь-якого соціуму "являє собою порівняно жорстко структуровану й ієрархічну систему ціннісних орієнтацій, форм і норм соціальної організації та регуляції, мов та каналів соціокультурної комунікації, комплексів культурних інститутів, стратифікованих способів життя, ідеології, моралі, церемоніальних і ритуальних форм поведінки, механізмів соціалізації та інкультурації особистості, нормативних параметрів її соціальної й культурної адекватності спільноті, прийнятних форм інноваційної й творчої діяльності тощо" [7, с. 392].

Однак у процесі розвитку системи починають проявляти себе ентропійні явища: знижується функціональна цілісність, системно-ієрархічна структурованість, збалансованість як окремих підсистем, так і культурного комплексу спільноти в цілому. Зростання ентропійних процесів призводить до кризи ідентифікації людей, втрати ціннісних орієнтирів, традиційної моралі. Зона дії історично сформованих і закріплених у культурній традиції й інституційних нормативах соціально прийнятних патернів свідомості та поведінки людей поступово зменшується, набувають популярності протизаконні й кримінальні методи вирішення соціальних, економічних та інших проблем.

Водночас розширюється зона впливу "маргінальних полів" культури, де управління формами життєдіяльності людей здійснюється з боку маргінальних квазісистем (типу "злодійського закону", "хіпових тусовок", ритуалів езотеричних сект тощо). Причини виникнення ентропійних процесів, як правило, пов'язані з цілим комплексом проблем у різних сферах суспільного життя, в тому числі в його соціокультурному секторі. *Соціокультурна система з рівноважного стану входить у нерівноважну фазу свого розвитку*, починається процес якісної перебудови її властивостей.

Спочатку зміни носять уповільнений, поступовий характер. З поглибленням ентропії посилюється рівень нерівноваги, що породжує дисипацію в системі й одночасно провокує сплеск нових ідей у суспільстві. Саме в цій період складається нова смислова цілісність культури, викристалізовується її нова парадигма. *Таким чином, стан хаосу – це креативна за своєю суттю фаза розвитку соціокультурної системи, в рамках якої йде переоцінка її смислового ядра й пошук нової, більш ефективною конфігурації*.

У результаті кумуляції внутрішніх сил системи ентропія досягає критичного стану, що призводить до *біфуркації* – стрибкоподібної якісної перебудови системи. Революційні процеси – це типові процеси біфуркації, причому хід пост-революційного розвитку системи залежить від

безлічі ймовірнісних факторів (внутрішніх, зовнішніх), що часто призводять до декількох альтернативних сценаріїв її еволюції. Приклад тому – багатовекторність шляхів розвитку країн на пострадянському просторі.

За біфуркацією настає *релаксація*, тобто поступове повернення системи в стан рівноваги, але вже в оновленому вигляді. Цей процес незворотний. Слід зазначити, що тривалість періоду релаксації системи, як і фази її нерівноважного стану, значно перевищує біфуркаційний період.

Таким чином, самоорганізація соціокультурної системи є нелінійним процесом, що являє собою послідовність фазових переходів від стану рівноваги через нерівноважну фазу й дисипацію до біфуркації й релаксації системи. У процесі самоорганізації відбувається безперервне руйнування старих і виникнення якісно нових структур, що характеризуються іманентними властивостями. Отже, через хаос і руйнування структури відбувається народження нового порядку в системі.

Теорія систем розкриває також можливість осягнення проблем, що безпосередньо пов'язані із взаємодією культур як фактором їх розвитку. Розглянемо процеси, які відбуваються в результаті контактів соціокультурних систем, й осмислимо основні принципи міжкультурної комунікації.

Алгоритм дослідження має таку послідовність: 1) системно-структурний аналіз кожної культури, що вступає в контакт; 2) вивчення зовнішнього середовища, на тлі якого відбувається взаємодія соціокультурних систем; 3) аналіз моделі взаємодії систем (рівноправна – нерівноправна, одностороння – двостороння); 4) визначення механізмів, за допомогою яких здійснюється контакт (мирний шлях або внаслідок військових конфліктів); 5) вивчення динаміки процесу взаємодії та її наслідків для кожної системи.

Аналіз соціокультурної системи спрямований на визначення, зокрема: типу культурної системи (національна, етнічна, регіональна); ступеня відкритості системи (закрита – відкрита); рівня орієнтованості соціокультурної системи на діалог з іншими культурами; умов для засвоєння інших культурних практик (спільність або відмінність культурних ареалів, типів світоглядів, форм соціальної організації контактуючих систем; їх місця в ієрархії світового співтовариства тощо). Саме ці фактори впливають на модель та динаміку міжкультурної взаємодії, визначаючи її кінцевий результат.

Необхідною й обов'язковою умовою міжкультурної взаємодії є відкритість соціокультурної системи. Через варіативність параметрів контактуючих систем у хронології, динамічність та гетерогенність зовнішнього середовища, що детерміновані об'єктивними факторами, процес взаємодії систем є історично обумовленим, а його результат часто набуває ймовірнісного характеру.

Цей процес ініціює широкий діапазон трансформацій в системі-реципієнті: від актів індивідуальної свідомості до зміни типів світогляду й форм соціальної та культурної організації. Породження нового супроводжується частко-

вою й навіть повною (асиміляція) втратою традиційної для цього соціуму культури. Водночас, в силу зворотного зв'язку, система-реципієнт впливає на систему-донора, детермінуючи її якісні зміни. У сучасних умовах оптимальною моделлю даного процесу бачиться реалізація принципу діалогу й толерантності у взаєминах культур.

Висновок. Розглянуті приклади свідчать про великий потенціал теорії систем і широкі можливості її застосування в полі культурології як для вирішення теоретичних завдань (зокрема, для вивчення закономірностей соціокультурного розвитку суспільства), так і для розробки прикладних проектів (вироблення стратегії державної культурної політики, моделювання міжкультурної взаємодії в сучасних реаліях тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер // Культурология. XX век: Антология. – Москва: Юрист, 1995. – С. 163–212.
2. Малиновский Б. Функциональный анализ / Б. Малиновский // Антология исследований культуры. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 681–702.
3. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46–52.
4. Уайт Л. Наука о культуре / Л. Уайт // Антология исследований культуры. Интерпретации культуры. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 141–156.
5. Уайт Л. Понятие культуры / Л. Уайт // Антология исследований культуры. Интерпретации культуры. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 17–48.
6. Уайт Л. Энергия и эволюция культуры / Л. Уайт // Антология исследований культуры. Интерпретации культуры. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 439–464.
7. Флиер А. Я. Энтропия социокультурная / А. Я. Флиер // Культурология. XX век. Энциклопедия. Т.2 – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1998. – 447 с.
8. Хаген Г. Синергетика: иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хаген; [пер. и ред. Ю. А. Данилов, Ю. Л. Климонтович]. – Москва: Мир, 1985. – 425 с.

REFERENCES

1. Cassirer, E. (1995). Philosophy of Symbolic Forms. In *Cultural Science. XX Century: Anthology*. S.Ya. Levyt (Ed.). Moscow, Yurist (in Russian).
2. Malinovsky, B. (2006). Functional Analysis. In *Anthology of Cultural Studies. Interpretation of Culture*. S.Ya. Levyt (Ed.). St. Petersburg, St. Petersburg University Press (in Russian).
3. Prigogine, I. (1991). Philosophy of Instability. *Questions of Philosophy*, 6, 46-52 (in Russian).
4. White, L. (2004). Selected Works. In *Anthology of Cultural Studies. Interpretation of Culture*. S.Ya. Levyt (Ed.). St. Petersburg, St. Petersburg University Press (in Russian).
5. White, L. (2006). The Concept of Culture. In *Anthology of Cultural Studies. Interpretation of Culture*. S.Ya. Levyt (Ed.). St. Petersburg, St. Petersburg University Press (in Russian).
6. White, L. (2004). Energy and Evolution of Culture. In *Anthology of Cultural Studies. Interpretation of Culture*. S.Ya. Levyt (Ed.). St. Petersburg, St. Petersburg University Press (in Russian).
7. Flier, A.Ya. (1998). Socio-cultural Entropy. In *Encyclopedia Culturelogy. XX century*. (Vol. 2). S.Ya. Levyt (Ed.). St. Petersburg, University Book (in Russian).
8. Haken, H. (1985). *Synergy: the hierarchy of instabilities in self-organizing systems and devices*. (Yu.A. Danilov, Yu.L. Klimontovich, Trans.). Moscow, World (in Russian).

Надійшла до редколегії 19.05.17

П. Е. Герчановская, д-р культурологии, проф.
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств
ул. Лаврская, 9, г. Киев, 01015, Украина

МОДЕЛЬ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В ПАРАДИГМЕ ТЕОРИИ СИСТЕМ

Статья посвящена разработке методологической модели культурологического исследования социокультурного феномена на основе принципов теории систем. Анализ базируется на концептуальной парадигме: социокультурный объект является системой, состоящей из отдельных частей, связанных между собой определенными отношениями; система находится в непрерывном развитии и взаимодействии с внешней средой. В статье определены особенности системного анализа в культурологии; осуществлена классификация культурных систем; дан алгоритм их исследования; проанализированы модели развития регулируемых и самоорганизующихся (синергетическая модель) социокультурных систем; рассмотрен процесс межкультурного взаимодействия через призму системного анализа. Раскрыт потенциал теории систем в поле культурологии для решения теоретических и практических задач.

Ключевые слова: теория систем, системный анализ, культурная система, синергетическая модель, межкультурное взаимодействие.

P. E. Herchanivska, Doctor of Cultural Studies, Professor
The National Academy of Culture and Arts
9, Lavra Street, Kyiv, 01015, Ukraine

MODEL OF CULTURAL RESEARCH IN THE PARADIGM OF THEORY OF SYSTEMS

The article is devoted to the development of culturological studies methodological model of the socio-cultural phenomenon based on the theory of systems principles. The analysis is based on a conceptual paradigm: Sociocultural object is a system consisting of separate parts, interconnected by certain relationships; the system is in continuous development and interaction with the external environment.

The algorithm of system analysis contains: understanding the basic purpose and functions of the system; the choice of most optimal variant for partitioning system on components (subsystem, elements); introducing of the hierarchy of parts in the structure of the system; detection of function of each subsystem and linkages between them; definition of the system connections with the environment (or other systems); study of the nature of the variability of the system, of its ability to development and adaptation to the environment. The classification of the sociocultural systems depends on the selected criteria, for example: on the nature of the items, their origin, the variability of properties, the degree of difficulty, the attitude to the environment, etc.

The article reveals the features of system analysis in cultural studies, as well as the potential of the theory of systems in the field of culturology for solving theoretical and practical problems. In the view of the synergetic model, the algorithm of the process of self-organization of the socio-cultural system and the mechanisms governing this process are analyzed. The article shows that the self-organization of a sociocultural system is a nonlinear process that is a sequence of phase transitions from an equilibrium state through a nonequilibrium phase and dissipation to bifurcation and relaxation of the system. The process of intercultural interaction is considered through the prism of system analysis. The article shows that the openness of the socio-cultural system is a necessary and indispensable condition for intercultural interaction.

Key words: theory of systems, system analysis, cultural system, synergetic model, intercultural interaction.

УДК 111.1/.852:17

В. Ю. Головей, д-р філос. наук, проф.
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
пр. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, Україна
v_golovey@ukr.net

КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ САКРАЛЬНОГО ДОСВІДУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Метою статті є аналіз культуротворчого потенціалу сакрального досвіду та висвітлення основних методологічних підходів до його дослідження. Сакральний досвід експлікується як досвід співвіднесення із абсолютним виміром буття, його переживання й осмислення. Поняття "досвіду священного" окреслює культурно-організований простір, який набуває специфічної для кожної культури форми і структурується як осмислений і облаштований ієрархічний світ, сповнений духовно-символічних значень. Стверджується, що досвід священного вирізняється онтологічним змістом і характером. Це досвід символічних актів трансцендування, які утворюють онтологічний горизонт буття. Водночас – це досвід культуротворення і самоторення, в якому формуються смисложиттєві засади людського існування, розкривається й утверджується людська сутність. Втрата потужності і конститутивної сили сакрального виміру трактується як прояв своєрідного "ослаблення буття", деонтологізації культури, що супроводжується вивільненням симулятивних та деструктивних потенцій і призводить до зниження інтенсивності та якості культурного розвитку.

Ключові слова: сакральний досвід, культура, сакральне, профанне, релігійний, секулярний.

Постановка проблеми. Якщо у природничих науках поняття "досвід" набуло чіткості й визначеності, то в гуманітарних дослідженнях досить часто простежується упередженість стосовно правомірності використання понять "релігійний досвід", "сакральний досвід", "містичний досвід" як наукових термінів. І на це є вагомі причини. "Поняття досвіду належить, – на думку Г.-Г. Гадамера, – хоч як парадоксально це звучить, – до найменш з'ясованих понять із числа тих, що ми маємо в нашому розпорядженні. ...Дійсний недолік попередньої теорії досвіду... полягає саме в тому, що вона цілком зорієнтована на науку й тому втрачає з поля зору внутрішню історичність досвіду" [3, с. 321–322]. Безумовно, концепція досвіду як заснованого на практиці чуттєво-емпіричного пізнання дійсності не відповідає ситуації в деяких важливих сферах людської духовної діяльності – історичній і філософській, естетичній і релігійній. Стосовно ж цих сфер досвіду проблематично створити єдину концептуальну основу, що зумовлює потребу експлікації понять, які б означували різновиди духовного досвіду. Поглиблення розуміння духовного досвіду від його джерел і в його головних проявах означає просування вперед наших загальних знань про людину. Саме тому ця проблематика є важливим напрямком гуманітарних досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Важливі аспекти досліджуваної проблематики висвітлені у відомих роботах В. Джеймса, В. Соловйова, С. Франка, Е. Кассієра, М. Мамардашвілі, О. Розенштока-Хюссі, П. Тілліха, Є. Торчинова, в яких розглядаються типологія та специфіка релігійного досвіду, його органічний зв'язок із такими символічними формами духовної культури, як

мова, міфологія, мистецтво. Онтологічний вимір релігійно-містичного досвіду аналізується в наукових розвідках С. Хоружого. Поняття "внутрішнього", або "граничного", досвіду концептуалізується Ж. Батаєм і М. Фуко; "граничний досвід" у цьому дискурсі безпосередньо співвідноситься з поняттями "трансгресія" та "суверенність". Серед сучасних українських досліджень різновидів духовного досвіду слід передусім виділити ґрунтовні доробки М. Мінакова, О. Павлової та ін. Що ж до поняття "сакрального досвіду", то до сьогодні воно не отримало належної наукової концептуалізації, яка б надала можливість здійснити його поглиблену експлікацію.

Метою статті є аналіз культуротворчого потенціалу сакрального досвіду та висвітлення основних методологічних підходів до його дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмірковування про сутність сакрального досвіду слід починати з більш загального питання: яким чином ми можемо бачити в речах і поза ними відносини, які емпіричний досвід сам по собі не здатен там виявити? Слід визнати, що в таких випадках ми маємо справу з безпосередніми даними духовного досвіду. Духовне начало – принципово відмінне від усіх емпіричних характеристик якості, яка визначає людську сутність. Людина є людиною саме тому, що вона є чимось більшим, ніж емпірично-природна істота. Трансцендентне виявляється в досвіді, проте цей досвід особливий, якісно відмінний від емпіричного. У ньому "об'єктивна, надіндивідуальна реальність дана нам не у формі предметної дійсності ззовні як об'єкт, що протистоїть як трансцендентна реальність "суб'єкту" і